

Yahya Araz, 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına: Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, 196 shf. ISBN 978-605-105-118-5

Yahya Araz bu çalışmasında, Osmanlı çocuk tarihini, hukuk, toplum, terbiye-egitim, çocuk emeği bağlamında ele almıştır. Konu başlıklarından da görüleceği üzere eser, “saf” bir çocuk tarihinden ziyade, Osmanlı'nın sosyo-ekonomik yapısını “çocuk tarihi“ üzerinden yansıtmaktadır. Çocuklar toplumun ayrılmaz bir parçası olduğundan, çocuklar aracılığıyla ilk olarak Osmanlı ailesi hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Sistemin mekaniği içinde aile de toplumsal yaşantıyı sunar. Çocuk-aile-toplum, bu şekilde zincirleme bir kurgu ile Osmanlı'nın “sıradan” insanların “sıradan” tarihlerine dair bilgileri kitapta bulmaktadır.

Araz'ın çalışmasının temel kaynağı mahkeme kayıtlarıdır. Mahkeme kayıtlarının yanı sıra fetva mecmualarına, terbiye kitaplarına ve yazmalara da kitapta sıkça başvurulmuştur. Kullanılan arşiv malzemeleri, kitabın başlığından da anlaşılacağı üzere üç yüz yıllık bir dönemi kapsamaktadır. (s.29) Eserde en çok göze çarpan hususlardan bir tanesi teori ve pratiğin aynı çatı altında birleştirilmesidir. Öyle ki yazar, fetva mecmuaları gibi teorik diyebileceğimiz bir kaynaktaki meselenin, mahkeme kayıtlarında nasıl somut hale geldiğini göstermektedir.(s.60)

Çocukluk tarihi çalışmaları, diğer alanlara göre geç diyebileceğimiz bir tarihte Ariès'in 1960 tarihli *L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* ile başlamıştır. Eser, 1962 yılında Robert Baldick tarafından *Centuries of Childhood, A Social History Family Life* başlığıyla İngilizce'ye çevrilmiştir. Ariès'in çocukluk tarihi üzerindeki etkisi büyüktür. Araz, Ariès ile çocukluk tarihi çalışanlar arasındaki ilişkiyi “aşk ve nefret” sözcükleri ile nitelendirmektedir. Bu bağlamda, çocukluk tarihi konusundaki sorunsallardan birisi çocuk veya çocukluğun algılanışı ile ilgilidir. Ariès, Ortaçağlarda müstakil bir çocuk algısı olmadığından, çocukların toplumun içindeki “küçük yetişkinler” olduğundan bahseder. Bu anlatı, bir süre Osmanlı çocuk tarihçiliğini de etkisi altına almıştır. Özellikle Cüneyd Okay, Tanzimat öncesi Osmanlı toplumunda çocukların “küçük yetişkinler” olarak görüldüğünü iddia etmiştir. (s.19) Benzer şekilde Güven Gürkan Öztan da Osmanlı toplumunda çocukların “müstakil” bir konumu olmadığını ileri sürmektedir. (s.20) Ancak Araz, bu noktada terbiye kitaplarını referans göstermekte ve çocuklar için hazırlanan terbiye kitaplarının dahi ayrıca üzerinde düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca “çocukluk düşüncesi”nin varlığı ya da yokluğuna ilişkin sorular sormanın vakit kaybı olacağını belirten yazar, asıl önemli olanın ise çocukluğun farklı koşullarda nasıl tanımlanıp şekillendiğini anlamak olduğunu belirtmektedir.

Kitapta ele alınan önemli bir tartışma konusu da çocukluğun sınırları ile ilgilidir. Yazar çocuğun/çocukluğun nasıl algılandığı meselesini masaya yatırmıştır. Çocukluğun sınırları yazarın ifadesiyle hem teorik olarak hem de pratik olarak

berrak değildi(ı). Çocuğun/ocukluğun bir tanımlamaya ya da tarife ihtiyaç duyduğu aşıkârdır. Ancak bu nokta da bir sınırlandırma ve muğlaklık sorunu vardır. Yazarın aşığıdaki cümleleri konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır; “*mesela on yaşımda cinsel ilişkiye girebilecek fiziksel olgunluğa erişen bir kız evliliği fiali olarak gerçekleştirebilir kabul edilmekteydi. Fakat aynı kız baliğa kabul edilmiyor dolayısıyla kendi adına karar alamıyordu.*” Bu cümleden dahi tanımlamanın zorluğu ortaya çıkmaktadır. İslam bilginleri ve hukukçular tanımlama gayreti içerisinde bulunmuşlardır. *Mecelle*'de kızlar için 9 yaşı erkekler için 12 yaşı erişkinlik için yeterli görölmüş, üst sınır her iki cins içinde 15 yaşı olarak belirtilmiştir. Fakat ocukluğun sınırlarının çizilmesi başka problemleri de içerisinde barındırmaktadır. Sosyo-ekonomik farklılıklar, cinsiyet, etnisite kişilerin farklı ocukluklar sürmelerine neden olmuştur. Kitapta sıkça gördüğümüz “ocuk evlilikleri” bu düzlemde örnek gösterilebilir. Erken modern dönemin bir gerçeği olan erken yaştaki ölümler çocukları “sahipsiz” bırakmaktadır. Bazı durumlarda ise sebep sahipsiz kalmaktan ziyade ekonomik yetersizliktir. Yoksullukta tıpkı erken ölümler gibi dönemin temel problemlerinden biridir(s.142-143). Belirtilen etkenler ocuk evliliklerine yol açmakla birlikte farklı bir ocuk tarihi penceresi açmaktadır. Yukarıda belirtilen etkenlerden olan cinsiyet farklılıkları da önemli etkenlerden biridir. Yazarın da belirttiği gibi erkek ve kız çocukların yaşamları çocukluğun erken dönemlerinden itibaren birbirlerinden ayrılmaktadır. Kız çocukları evliliğe hazırlanmakta ve “adet-i nisayı” öğrenmektedirler. Erkek çocukları biraz daha serbest sayılabilecek bir çocukluk geçirmektedirler. Ancak terbiye kitaplarında ebeveynlere yönelik erkek çocukların yetişkinlerle çok fazla haşır neşir olmamaları yolunda öğütler de sıralanmıştır. Peki, etnisite ve dinsel farklılıklar çocukların gelişiminde, oyunlarında ve söylemlerinde ne kadar etkiliydi? Bu konuda kitap biraz sessiz kalmakla beraber yazar bunu Osmanlı ocukluk tarihi araştırmacısının karşılaşacağı sorunlardan biri olarak nitelemektedir.

Kitapla ilgili bir başka problematikte başlığıyla ilgilidir. Yazar seçtiği başlığıyla ve ele aldığı örneklerle belirtilen süreç içerisindeki değişim ve devamlılığı birlikte sunmaktadır. Yazar dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacak şekilde bir anda 18. yüzyıla ile ilgili örnek verirken benzer şekildeki bir örnekle 16. yüzyıla dönebilmekte ve ardından 19. yüzyıla ait bir mahkeme kaydıyla görüşünü sağlamlaştırmaktadır. Devletin doğasındaki değişimi ve sürekliliği göstermesi bağlamında ele alınan en net örneklerden birisi de eğitim anlayışında görölmektedir. Yazarın net bir şekilde altını çizdiği “*19. yüzyıldan önce, çocukların eğitimi ve yetiştirilmeleri devletin ilgilendiği ve politika geliştirdiği bir mesele değildi*” cümlesi son derece önemli olmakla birlikte imparatorluğun zihinsel ve yönetsel anlamdaki dönüşümünü ve kırımlarını göstermektedir. (s.100)

Gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da yazar her ne kadar *Osmanlı Toplumunda ocuk Olmak* başlığını kullansa da -kendisinin de belirttiği üzere- çalışmasını İstanbul ve Batı Anadolu mahkeme kayıtları üzerinden inşa etmiştir. Belirtilen bölgeler dışında Kayseri ve İskilip mahkeme kayıtlarına rastlanılmaktadır ve bunların dışında kalan bölgelere hemen hemen hiç değinilmemiştir. Bundan

dolayıdır ki, göçebelerin, çingenelerin, gayr-ı müslimlerin, Anadolu'da ikamet eden kitlelerin çocukluk tarihleri “suskun” kalmaktadır. Muhtemelen bu iki açıdan mümkün olmamıştır; birincisi bir tarihçinin tek başına tüm imparatorluk düzeyinde böyle titiz bir çalışma yapması oldukça zordur belki de bir ömre bedeldir. İkincisi de kırsalla ilgili son derece kısıtlı kaynak bulunmasındandır. Kılıçbay'ın Duby'nin *Şövalye, Rahip ve Kadın* kitabının önsözünde dediği gibi yazılı belgeler her zaman kültüre egemen olan sınıfların görüşlerini yansıtır cümlesi bu noktada işlevseldir. Görece yeni olarak adlandırabileceğimiz bu alanda çalışmanın bu tür “eksiklikleri” yeni çalışmalarla desteklenip geliştirilebilir.

Son olarak kitabı tarihle “profesyonel” anlamda ilişkisi olmayan, çocuk ibaresini görerek çocuğun zihninde uyandırdığı olumlu imgeye kapılarak satın alan okuyucu kitabı bitirdiğinde mutluluktan çok hüznü hissedecektir. Genel olarak eserin dayandığı arşiv malzemesi mahkeme kayıtları olduğundan mutlu anların kitaplara yansması pek mümkün olmayacaktır. Okurun böyle bir durumla karşılaşmasının temel nedeni kaynakların sınırları ve sınırlılığı ile ilgili olsa gerek. Bundan daha “ötüşü” Osmanlı tarihçileri için “mutlu” bir çocukluk portresi çizmenin mümkün görünmemesidir. Toparlamak gerekirse kitap Osmanlı'nın sosyo-ekonomik tarihi bağlamında önemli bir noktada durmaktadır. Kaynakların zenginliği ve hemen hemen her toplumsal ve ekonomik durumla çocukların bağlantısının bulunması (evlilik, mektep, işçilik, hukuk, siyaset, vergilendirme) nedeniyle de kitap Osmanlı tarihinin sosyo-ekonomik düzlemi içerisinde her konuya küçükte olsa değinmekte ya da imalarla varlığını hissettirmektedir. Bu bağlamda çocukluk tarihi çalışmaları Osmanlı tarihçileri için cazibe merkezi olmaya başlamıştır ve bu ilgi -muhtemelen- giderek artacaktır. Meselenin daha fazla ilgi çekecek olması sevindiricidir ayrıca mevzunun hiçte “çoluk-çocuk” bahsi olmadığını da görülmesi ayrı bir mutluluk kaynağıdır.

Mahmut Tat*

---

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi.